

توسعه پایدار

طرح مدیران سبز اندیش

شماره ۳ سال ۱۳۸۷

سازمان حفاظت محیط زیست
معاونت آموزش و پژوهش
دفتر مشارکت و آموزش همگانی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

توسعه پایدار

يسبح لله ما في السموات وما في الارض الملك القدوس العزيز الحكيم
(سوره جمعه آيه يك)

پيشگفتار

بر همگان مبرهن است که بسياري از تهديد هاي زيست محيطي، تخریب منابع و آلودگي ها نتيجه فعاليت هاي غيرمنطبق با محيط زيست هستند. از اين رو آگاه سازي و آموزش آحاد جامعه به خصوص برنامه ريزان، مديران و سياستگزاران در جهت آشنائي با ارزش و اهميت حفظ محيط زيست براي ادامه حيات بشري امري مهم است. از آنجا که آموزش مديران کشور خود به تنهائي هدف نبوده بلکه ابزاري کليدي و راهبردي مناسب جهت زمينه سازي تغيير در دانش و نگرش آنها نسبت به آثار و پيامدهاي تصميمات آنها بر روی محيط زيست و تحقق توسعه پايدار می باشد، دفتر مشارکت و آموزش همگاني سازمان حفاظت محيط زيست اين دسته از مخاطبين اثرگذار را در ردیف اولويت هاي آموزشي خود قرار داده است و از سال ۱۳۸۴ تاکنون «طرح مديران سبزاندیش» را برنامه ريزي و اجرا می نماید. در اين طرح با توليد و انتشار متون علمي مديران کشور با وضعيت شکننده محيط زيست کشور آشنا و با ايجاد حساسيت در اذهان آنها مشارکت آنان را جهت مقابله با تهديد هاي زيست محيطي محقق می سازد.

از مديران محترم کشور درخواست تعامل و همکاري بيشتري داشته و انتظار می رود کليه مديراني که نشریات را دريافت می کنند پرسشنامه مربوطه را تکميل و جهت برنامه ريزي هاي آتي عودت نمایند.

توفيق روزافزون مديران محترم را جهت خدمتگزاري به ميهن اسلامي از خداوند منان خواستاريم.

محمدعلي رجبزاده
معاون آموزش و پژوهش

مقدمه

توسعه پایدار راه تازه‌ای برای رسیدن به آرمان‌های بشر همراه با حفظ منابع و امکانات برای آیندگان است که قوانین و

راهکارهایی را می‌طلبد تا مسیر هموارتر شود. بنابراین توسعه پایدار حصول اطمینان درباره این مطلب است که همه مردم می‌توانند از زندگی خود در حال حاضر و آینده لذت کامل ببرند.

۱- شکل‌گیری و پیدایش اصطلاح توسعه پایدار

اصطلاح توسعه پایدار اولین بار در کنفرانس جهانی محیط زیست و توسعه در سال ۱۹۸۷ میلادی عنوان شد که در این کنفرانس، بر مسائل زیست محیطی در فرآیند توسعه اقتصادی تاکید گردید. در سال ۱۹۹۱ میلادی در کنفرانس لاهه، با حضور بسیاری از سران سیاسی کشورها، مفهوم توسعه پایدار بررسی شد و تاکید بر آن بود که منظور از توسعه پایدار تنها حفاظت از محیط زیست نیست، بلکه مفهوم جدیدی از رشد اقتصادی است. در کنفرانس زمین در سال ۱۹۹۲ میلادی در ریودوژانیرو بر اهمیت توسعه پایدار تاکید بیشتری شد. توسعه پایدار درباره درک این مطلب است که زندگی ما باید چگونه باشد تا اثرات منفی روی محیط زیست، شرایط اجتماعی و اقتصادی ایجاد نکند.

۲- مفهوم توسعه پایدار

استفاده بهینه از کلیه منابع برای توسعه نسل امروز با حفظ حقوق نسل‌های آینده می‌باشد. همان طور که ذکر گردید، این واژه پس از کنفرانس ۱۹۹۲ میلادی به طور گسترده کاربرد پیدا نمود.

۳- ابعاد توسعه پایدار

در برنامه‌ریزی‌های توسعه پایدار ابعاد ذیل مدنظر قرار می‌گیرد:

- ۱- بهبود وضعیت اجتماعی
- ۲- بهبود وضعیت اقتصادی
- ۳- بهبود وضعیت اکولوژیکی و زیست محیطی
- ۴- بهبود وضعیت فرهنگی
- ۵- بهبود وضعیت سکونت و مسکن

۴- دستور کار ۲۱، برنامه‌ای جامع برای توسعه پایدار

دستور کار ۲۱ برنامه‌ای جهانی و مدون جهت دستیابی به توسعه پایدار بوده که در سال ۱۹۹۲ میلادی به تصویب سران جهان رسید. دستور کار ۲۱ مشتمل بر ۴۰ فصل در ۴ بخش و به قرار ذیل است:

الف- مسائل محیط زیست باید به طور همزمان در کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه یافته به صورت مشترک ولی متفاوت حل گردد. این امر نیازمند تغییر سیاست جهانی است.

- ب- مشاورت و همکاری باید در تمام سطوح ملی و بین‌المللی مورد تاکید قرار گیرد.
- ج- همه مردم از حقوق یکسانی برخوردار هستند و باید تشویق شوند که در فرآیند تصمیم‌گیری مشارکت فعال داشته باشند.
- د- توسعه آموزش اقشار مختلف مردم باید در تمام جوامع بشری مهم تلقی شود.
- ه- برای دستیابی به توسعه پایدار باید از سیستم برنامه‌ریزی تلفیقی جهت امور اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی استفاده شود.
- و- ظرفیت‌سازی نهادهای محلی که منجر به توانایی حکومت برای عهده‌دار شدن مسئولیت‌های دستور کار ۲۱ به صورت محلی می‌شود، باید در زمره اولویت دولت‌ها قرار گیرد.
- ز- تبادل اطلاعات دقیق از وضعیت اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی به حل مسائل و یافتن راه‌حل‌ها کمک می‌نماید.

۵- اجلاس ژوهانسبورگ و توسعه پایدار

در اوایل آگوست سال ۲۰۰۲ میلادی، نمایندگان از سراسر جهان در ژوهانسبورگ در مورد توسعه پایدار جهت طرح یک برنامه برای آینده زمین و ساکنان آن گرد هم

آمدند. "اجلاس سران برای توسعه پایدار"، در حقیقت نقطه عطفی در تاریخ جهان بود تا برای اجرای موثر دستور کار ۲۱ الزامات بین‌المللی رقم زده شود.

۶- شاخص‌های توسعه پایدار

شاخص‌های توسعه پایدار می‌تواند به عنوان راهنما جهت برنامه‌های ویژه مدیریت محیط زیست استفاده گردد و این شاخص‌ها وسایلی با کاربرد وسیع استراتژیکی هستند که آنها را می‌توان جهت ارزیابی مسیر اقتصاد و بوم‌شناسی محلی یا ملی بکار برد.

دلیل اصلی تقاضای کنونی برای شاخص‌ها، نتایج کنفرانس توسعه و محیط زیست سازمان ملل است که بیان می‌دارد: لازم است شاخص‌های

توسعه پایدار و در خور گسترش یابند تا اساس محکمی برای تصمیم‌گیری در تمام سطوح فراهم آید و پایداری در سیستم‌های تلفیقی توسعه و محیط زیست دارای قابلیت خودتنظیمی گردد.

۶-۱- ویژگی شاخص‌های توسعه پایدار

شاخص‌های توسعه پایدار باید دارای ویژگی‌های ذیل باشد:

۱- عواملی را که در نگهداری اساس بوم‌شناسی برای حمایت حیات حائز اهمیت بسیار هستند، تشریح کنند.

۲- به عنوان هشداردهنده اولیه در مورد آسیب به اکوسیستم عمل کنند.

۳- هم برای برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان و هم برای عموم مردم قابل درک باشند.

به این ترتیب می‌توانند اثرات زیست محیطی پروژه‌های مختلف را تجزیه و تحلیل نمایند و اهداف زیست محیطی منطقه‌ای یا محلی را فرموله کنند.

آیا می‌دانید که یک مدیر و برنامه‌ریز در بخش مدیریت اجرایی باید به ارزیابی‌های زیست محیطی، مدیریت سبز (مدیریت‌های زیست محیطی) و شاخص‌های توسعه پایدار زیست محیطی و در بخش مدیریت ستادی به برنامه‌های توسعه که در راستای توسعه پایدار باشد توجه نماید.

۲-۶- مشکلات شاخص‌های توسعه پایدار

اصولاً شاخص‌های تهیه شده مورد قبول همگان نیستند، به طوری که تاکنون یک سری شاخص مشترک تهیه نشده است تا مورد پذیرش همگان باشد. وقوع چنین امری به چهار دلیل ذیل می‌باشد:

۱- تنوع جغرافیایی محیط‌های انسانی و طبیعی سبب می‌گردد که بسیاری از محققین شاخص‌هایی متناسب با وضعیت محلی خود بیابند.

۲- نیازهای گروه‌های مختلف مردم (اعم از مدیران، طراحان و استفاده‌کنندگان) متفاوت است.

۳- علیرغم تبیین شاخص‌های توسعه پایدار در همه زمینه‌ها، هنوز برخی از آنها نظیر برقراری عدالت اجتماعی، به صورت قابل قبولی به کار گرفته نشده‌اند.

۴- نبود اطلاعات و آمار کافی و دقیق در زمینه‌های مرتبط

۷- جایگاه توسعه پایدار در برنامه‌ریزی‌های کلان کشور

از دهه ۱۹۷۰ میلادی، توسعه پایدار تنها راه حل جهت استمرار رشد و احتراز از اختلال در ظرفیت‌های زیست محیطی به نحوی که کیفیت حیات برای همه بدون تجاوز از حد و مرزهای زیست محیطی و پایدار ایجاد گردد،

شناخته شد. از همین رو بعد از شکل‌گیری کمیته ملی توسعه پایدار در کشور در سال ۱۳۷۲، اصطلاح مذکور به مرور وارد دیدگاه‌ها و ادبیات مدیریتی سیاست‌گزاران و مدیران ارشد کشور گردید.

از آنجایی که دستور کار ۲۱ و بیانیه ریو در تقارن با آماده شدن برنامه اول توسعه کشور طی سال‌های ۱۳۶۸ الی ۷۴ شکل گرفتند، لذا در برنامه مذکور، توسعه پایدار جایگاهی نداشت، اما به نوعی روح کلی حاکم بر سه برنامه بعدی، خصوصاً برنامه چهارم (بند الف ماده ۶۴ و ماده ۶۵) به سبب تقارن زمانی تدوین آن با اجلاس جهانی توسعه پایدار در ژوهانسبورگ و نیز سند چشم‌انداز بیست ساله توسعه کشور (محور هشتم) و سیاست‌های کلی نظام، ملهم از اصول توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست، البته نه به صورت ایده‌آل بوده است.

به طور کلی مواد و تبصره‌های مرتبط با محیط زیست در برنامه‌های توسعه‌ای پس از انقلاب شکوهمند اسلامی به شرح ذیل می‌باشد:

- برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲): تبصره ۱۳
- برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸): تبصره‌های ۸۱، ۸۲، ۸۳

- برنامه سوم توسعه (۱۳۷۹-۱۳۸۳): مواد ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۳۴
- برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸): ۱۵ ماده در خصوص حفظ محیط زیست و ۱۴ ماده مرتبط با مسائل محیط زیست

۷-۱- متولی توسعه پایدار در ایران

کمیته ملی توسعه پایدار در شهریور ماه ۱۳۷۲ با هدف سیاست‌گذاری و هماهنگی برنامه‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور با ملاحظات حفاظت

محیط زیست توسط شورای عالی حفاظت محیط زیست با حضور نمایندگان سازمانهای دولتی و غیردولتی تشکیل شده و یکی از وظایف مهم آن برنامه‌ریزی و تعیین سیاست و ارائه پیشنهادهای لازم در خصوص اجرای دستور کار ۲۱ است.

• وظایف کمیته ملی توسعه پایدار

الف- بررسی پیش نویس چارچوب استراتژی توسعه پایدار و محیط زیست و ارائه پیشنهاد به شورای عالی حفاظت محیط زیست

ب- ایجاد و گسترش بانک اطلاعات و مرکز اسناد در خصوص برنامه‌های

دستور کار ۲۱ و کنوانسیونهای تغییر آب و هوا و حفظ گونه‌های زیستی

ج- ارائه پیشنهاد به منظور تعیین سیاست واحد و هماهنگی در خصوص

مسائل مربوط به دو کنوانسیون آب و هوا و حفظ گونه‌های زیستی و

اصول جنگل و نیز دستور کار ۲۱ در مجامع بین‌المللی و وزارتخانه‌ها و

سازمانهای کشوری

د- برنامه‌ریزی پروژه‌های مشترک اجرایی - تحقیقاتی در زمینه مسائل

مربوط به کنوانسیونهای تغییر آب و هوا و حفظ گونه‌های زیستی و

اصول جنگل و نیز دستور کار ۲۱ با کشورهای منطقه که دارای

موقعیت‌های مشابه هستند.

ه- بررسی اقدامات انجام یافته جهت اجرای استراتژی توسعه پایدار و

محیط زیست و پیگیری اقدامات

قابل ذکر است، رئیس کمیته ملی توسعه پایدار، معاون رئیس جمهور و

رئیس سازمان حفاظت محیط زیست می‌باشد.

۸- چالش‌های توسعه پایدار در کشور

مهمترین چالش‌های توسعه پایدار در کشور را می‌توان موارد ذیل برشمرد:

- ۱- نبود باور در نزد مسئولین اجرایی کشور به برنامه‌ریزی با رویکرد توسعه پایدار
- ۲- عدم تطبیق فرهنگ و رفتار اجتماعی با آموزه‌های دینی و یا فرهنگی منبعث از تعالیم اسلامی
- ۳- استوار بودن تفکر مسئولین در بخش انرژی بدین صورت که چون ایران از لحاظ ذخائر انرژی غنی است، نیاز به اجرای برنامه صرفه‌جویانه در این بخش نمی‌باشد (هر چند که در سال‌های اخیر در مورد چنین رویکردی صحبت به میان آمده است، لکن قدم‌های عملی کمتر برداشته شده است).
- ۴- مشخص نبودن سیاست‌های کشور در بخش یارانه‌ها از جمله یارانه انرژی که موجب گردیده برنامه‌ریزی توسعه پایدار به صورت عملی قابل پیاده نباشد.
- ۵- عدم باور مسئولین و فقدان برنامه‌های روشن در جلب مشارکت‌های مردمی
- ۶- عدم توجه به توانمندی‌ها و میزان تاثیرپذیری طبقات مختلف اجتماعی از جمله جمعیت زنان و نقش آنها در توسعه پایدار
- ۷- فقدان زیرساخت‌ها و امکانات زیربنایی در بخش‌های مختلف توسعه از جمله در مبحث اکوتوریسم و ...

۸- متناسب نبودن ساختار تشکیلاتی کشور یا دولت در رابطه با حفاظت از منابع آب، خاک و تنوع زیستی

۹- ابزارهای مدیریتی برای رسیدن به توسعه پایدار در کشور

۹-۱- قوانین

هر یک از برنامه‌های توسعه تدوین شده در بعد از انقلاب اسلامی شامل هدف‌های کلان کیفی، خط مشی‌های اساسی، سیاست‌های کلی، هدف‌های کمی کلان، مواد و تبصره‌های قانون برنامه می‌باشد.

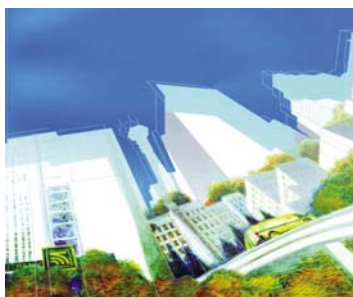
قانون برنامه چهارم توسعه، در راستای تحقق توسعه پایدار در کشور و رعایت چارچوب‌های مقرر در اصل پنجاهم قانون اساسی سعی نموده است تا روند توسعه به ویژه توسعه اقتصادی و صنعتی کشور را با ضروریات زیست محیطی تطبیق داده تا از توسعه ناپایدار ممانعت به عمل آورد.

از این رو، قانون برنامه چهارم توسعه از بخش حفاظت از محیط زیست غافل نبوده و از ویژگی خاصی در زمینه نگاه به مسائل زیست محیطی برخوردار است. بخش دوم سند برنامه چهارم مشتمل بر فصول پنجم و ششم به ترتیب به مقولاتی از جمله حفظ محیط زیست و آمایش سرزمین و توازن منطقه اختصاص دارد که قوانین مذکور در راستای توسعه پایدار بوده و به شرح ذیل می‌باشند:

- ماده ۵۸ (محیط زیست و تنوع زیستی)
- ماده ۵۹ (ارزش‌های اقتصادی محیط زیست)
- ماده ۶۰ (تدوین برنامه‌هایی جهت حمایت از سرمایه‌گذاری در بخش محیط زیست)
- ماده ۶۱ (پالایش منابع آلاینده، کاهش مصرف کودها و سموم شیمیایی و برنامه جامع مدیریت پسماندها)
- بند الف ماده ۶۲ (کاهش آلودگی هوا)

- ماده ۶۳ (مدیریت سواحل خزر)
- ماده ۶۴ (آموزش و آگاه‌سازی زیست محیطی)
- ماده ۶۵ (دستورالعمل‌های بهینه‌سازی با رعایت اصول توسعه پایدار)
- ماده ۶۶ (اجرای دولت سبز و مدیریت سبز)
- ماده ۶۷ (مدیریت مناطق حساس)
- بند ب ماده ۶۸ (تشکیل صندوق ملی محیط زیست)
- ماده ۶۹ (تدوین و اجرای برنامه حفظ، احیاء، اصلاح توسعه و بهره‌برداری از منابع تجدیدشونده)
- ماده ۷۰ (مشارکت دامداران و عشایر در حفاظت از محیط زیست و حفظ ذخائر ژنتیکی دامی)

۹-۲- آموزش، فرهنگ‌سازی، مشارکت‌های مردمی در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری

آموزش و فرهنگ‌سازی می‌تواند به عنوان رکنی اساسی در حفاظت محیط زیست و توسعه پایدار تلقی گردد که هدف از آن، یافتن مناسب‌ترین و بهترین سیستم، شیوه ارائه مطالب، نحوه فعالیت‌ها و اجرای ساختاری است که ابتدا باید در سطح مدیران سیاستگذار کشور اجرا گردد تا بتواند زمینه‌ساز ارتقاء آگاهی‌های زیست محیطی و بالطبع مشارکت‌های مردمی در سطح کل جامعه باشد.

۱۰- ساختارهای ضروری جهت دستیابی به توسعه پایدار

۱-۱- تشکیلات دولتی

در مسیر دستیابی به شرایط پایداری، وظایف گسترده‌ای بر عهده دولت‌ها گذاشته شده است. آنها موظف هستند تا مولفه‌های توسعه پایدار را در تمامی سطوح برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌ها رعایت نمایند. از آنجایی که بخش خصوصی نمی‌تواند برخی خدمات و کالاها نظیر آموزش، قوانین و ضوابط، ارزش‌های محیطی، دفاع ملی، راه‌ها و بیمارستان‌ها، برخی خدمات رفاهی، بهداشت، حمل و نقل عمومی و ... را ارائه کند، لذا دولت خدمات مذکور را که نقش مهمی در توسعه جامعه دارند برعهده گرفته است. به طور کلی نقش و فعالیت‌های تشکیلات دولتی به شرح ذیل می‌باشد:

۱- برنامه‌ریزی توسعه

۲- سازماندهی

۳- کنترل

۴- هماهنگی

۵- هدایت

۱۰-۲- تشکیلات غیردولتی

سازمان‌های غیردولتی (مردم نهاد)، نهادهایی خودجوش‌اند که به صورت نیروهای آگاه، ناظر، امدادگر، یا پشتیبان قانون و عدالت ظاهر می‌شوند و نقش ارتباطی بین مردم و دولت ایفا می‌کنند و روابط بین آنها را دوام می‌بخشند. سازمان‌های غیردولتی در راستای اهداف مندرج در دستور کار ۲۱، ارتقای آگاهی عمومی، توانمندسازی و سازماندهی در جهت دستیابی به توسعه پایدار را دنبال می‌نمایند.

۱۱- نتیجه گیری

از آنجایی که برنامه‌های توسعه بخشی براساس راهبردهای توسعه در هر بخش تدوین می‌شود، بنابراین شناخت و تدوین راهبردها در هر بخش اولین قدم در برنامه‌ریزی توسعه پایدار خواهد بود. مراکز علمی و تحقیقاتی و همچنین مراکز مطالعات راهبردی و نخبگان کشور باید نقش اساسی را در این زمینه به عهده گیرند و بخش‌های مختلف با همکاری با آنان نسبت به تدوین گزینه‌های مختلف راهبردهای توسعه و

سنجش آنها در خصوص میزان پایداری نسبت به ارزیابی و انتخاب مناسب اقدام نمایند. بدیهی است با تدوین راهبردهای پایدار و تبیین شاخص‌های مرتبط در هر بخش می‌توان برنامه‌های تضمین شده‌تری را ایفا نمود و از طریق شاخص‌های مربوطه آنها را ارزیابی نمود.

نکته مهم دیگر، ضرورت هماهنگی برنامه‌های توسعه پایدار بخش‌ها با یکدیگر است. برنامه‌های توسعه بخشی باید به صورتی باشند که موجب هم افزایی رشد و توسعه را تسریع نمایند.

منابع و مآخذ

- ۱- شورای عالی حفاظت محیط زیست، کمیته ملی توسعه پایدار، ۱۳۸۱، گزارش ملی توسعه پایدار ارائه به اجلاس سرانه توسعه پایدار ژوهانسبورگ ۲۰۰۲، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست.
- ۲- کمیته ملی توسعه پایدار، ۱۳۸۱، دستور کار ۲۱ به زبان ساده، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست

۳- نصیری، حسین، ۱۳۷۹، توسعه پایدار چشم انداز جهان سوم، انتشارات شایک

۴- پژوهشکده تحقیقات استراتژیک، ۱۳۸۶، مطالعات توسعه پایدار و محیط زیست (۱)، گروه پژوهشی مطالعات بین‌الملل

۵- تئودور پانیوتو، ۱۳۸۳، ابزارهای تحول (برای فراهم کردن موجبات توسعه پایدار، انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست

6- www.globalissues.org

7- www.iisd.org

8- www.sustainable-development.gov

طرح مدیران سبز اندیش

سازمان حفاظت محیط زیست
معاونت آموزش و پژوهش
دفتر مشارکت و آموزش همگانی